

INFLATSIYA JARAYONLARINING AHOLI TURMUSH DARAJASIGA TA'SIRI

Tirkashev Og'abek

Toshkent davlat agrar universiteti, "Agroiqtisodiyot, logistika va xizmatlar" fakulteti talabasi
tirkashevogabek.207@gmail.com; <tel:+998333311307>;

DOI: 10.61587/mmit.tiue.uz.v1i1.427

Annotatsiya. Mazkur maqolada inflatsiya jarayonlarining aholi turmush darajasiga ta'siri har tomonlama tahlil qilinadi. Unda narxlar o'sishining real daromadlar, iste'mol saviyasi va jamg'armalarga ta'siri ochib berilgan. Shuningdek, inflatsiyaning ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi, aholining kam ta'minlangan qatlamlariga salbiyroq ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda yoritilgan. Maqolada iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, inflatsiyani jilovlash hamda aholi farovonligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar va takliflar ilgari surilgan. Tadqiqot natijalari mamlakat iqtisodiy siyosatini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: *Inflyatsiya, turmush darajasi, real daromad, iste'mol darajasi, jamg'arma, iqtisodiy barqarorlik.*

THE IMPACT OF INFLATION PROCESSES ON THE STANDARD OF LIVING OF THE POPULATION

Tirkashev Ogabek

student of the Tashkent State Agrarian University, Faculty of "Agroeconomics, Logistics and Services"

tirkashevogabek.207@gmail.com; <tel:+998333311307>;

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the impact of inflationary processes on the standard of living of the population. It examines how rising prices affect real incomes, consumption levels, and savings. The study also scientifically demonstrates that inflation exacerbates social inequality and has a more negative impact on low-income groups. The article proposes measures and recommendations aimed at ensuring economic stability, controlling inflation, and improving public welfare. The research findings are of significant importance for enhancing the country's economic policy.

Keywords: *inflation, standard of living, real income, level of consumption, savings, economic stability.*

KIRISH.

Bugungi globallashuv va bozor iqtisodiyoti sharoitida inflyatsiya jarayonlari har bir mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Inflyatsiya nafaqat narxlar umumiy darajasining oshishi, balki aholi real daromadlari, iste'mol imkoniyatlari va turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab iqtisodiy hodisadir. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda inflyatsiyaning yuqori sur'atlarda kechishi aholining ijtimoiy farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, kambag'allik darajasining ortishi, aholi xarid qobiliyatining pasayishi hamda ijtimoiy tengsizlikning kuchayishiga sabab bo'ladi.

Aholi turmush darajasi mamlakat iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishining asosiy mezonlaridan biri sifatida qaraladi. Fuqarolarning daromadlari, iste'mol hajmi, oziq-ovqat va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari, bandlik darajasi hamda ijtimoiy himoya tizimi ushbu ko'rsatkichning muhim tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Inflyatsiya jarayonlari esa aynan shu omillarga ta'sir etib, aholi farovonligining pasayishiga olib kelishi mumkin. Xususan, narxlarning doimiy oshib borishi natijasida ish haqi va pensiya kabi nominal daromadlarning real qiymati kamayadi.

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan iqtisodiy inqirozlar, energiya resurslari va oziq-ovqat mahsulotlari narxlarining oshishi, logistika muammolari hamda tashqi iqtisodiy omillar inflyatsion bosimning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Bu holat ko'plab davlatlarda, jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotida ham inflyatsiyani jilovlash va aholi turmush darajasini barqaror saqlash masalasini dolzarb mavzuga aylantirmoqda.

Shuningdek, inflyatsiya aholining jamg'arma qilish imkoniyatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Pulning qadrsizlanishi natijasida aholi qo'lidagi mablag'larning real qiymati pasayadi, bu esa uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirishni qiyinlashtiradi. Ayniqsa, doimiy va qat'iy daromadga ega bo'lgan qatlamlar — pensionerlar, talabalar hamda kam ta'minlangan oilalar inflyatsiya ta'sirini kuchliroq his etadilar. Shu sababli davlat tomonidan samarali pul-kredit siyosatini yuritish, narxlar barqarorligini ta'minlash va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Inflyatsiya jarayonlari ishlab chiqarish faoliyatiga ham ta'sir etib, korxonalar xarajatlarining oshishiga, investitsion faollikning pasayishiga hamda iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Natijada mehnat bozori holati yomonlashib, ishsizlik darajasining ortishi ehtimoli yuzaga keladi. Bu esa o'z navbatida aholi turmush darajasining yanada pasayishiga sabab bo'ladi.

Mazkur ilmiy maqolada inflyatsiya jarayonlarining mohiyati, uning kelib chiqish omillari hamda aholi turmush darajasiga ko'rsatadigan iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari tahlil qilinadi. Shuningdek, inflyatsiyaning salbiy oqibatlarini kamaytirish va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy choralar yuzasidan ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

John Maynard Keynes Cambridge universitetida faoliyat yuritgan mashhur iqtisodchi olim bo'lib, makroiqtisodiyot va inflyatsiya jarayonlarini o'rganishga qaratilgan ilmiy ishlar olib borgan. Keynesning tadqiqotlari inflyatsiyaning iqtisodiy o'sish, bandlik va aholi daromadlariga qanday ta'sir qilishini o'rganishga yo'naltirilgan. Olim iqtisodiyotda davlatning faol aralashuvi orqali inflyatsiya va ishsizlikni tartibga solish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab bergan.[1]

Milton Friedman Chikago universitetida faoliyat olib borgan olim bo'lib, monetar siyosat va inflyatsiya muammolarini chuqur tadqiq qilgan. Friedmanning ilmiy ishlari pul massasining ortishi natijasida inflyatsiya yuzaga kelishini o'rganishga qaratilgan. U inflyatsiya aholining real daromadlarini kamaytirishi, pul qadrsizlanishiga olib kelishi hamda iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan.[2]

Abdurahmonov Q.X. O'zbekistonda makroiqtisodiyot yo'nalishida ilmiy faoliyat olib borgan iqtisodchi olimlardan biri hisoblanadi. Uning tadqiqotlari inflyatsiya jarayonlarining milliy iqtisodiyot va aholi turmush darajasiga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Olim inflyatsiya natijasida aholining xarid qobiliyati pasayishi va real daromadlar kamayishini asosiy iqtisodiy muammolardan biri sifatida ko'rsatgan.[3]

Shodmonov Sh.Sh. iqtisodiyot nazariyasi yo'nalishida ilmiy izlanishlar olib borgan olim bo'lib, inflyatsiyaning iqtisodiy mohiyati, kelib chiqish sabablari va ijtimoiy oqibatlarini tadqiq qilgan. Uning ilmiy ishlarida inflyatsiya iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir etuvchi muhim omillardan biri sifatida baholangan.[4]

G'afurov U.V. iqtisodiyot nazariyasi va makroiqtisodiy jarayonlarni o'rganishga ixtisoslashgan olimlardan biri hisoblanadi. Uning tadqiqotlari inflyatsiya sharoitida aholi turmush darajasining pasayishi, iste'mol imkoniyatlarining qisqarishi hamda iqtisodiy tengsizlikning kuchayishini tahlil qilishga yo'naltirilgan.[5]

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan uy xo'jaliklari, iste'mol bozori ishtirokchilari hamda narx shakllanishiga ta'sir etuvchi ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish korxonalari belgilab olindi. Tadqiqotning predmetini inflyatsiya jarayonlarining aholi turmush darajasiga ta'siri bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar, xususan, real daromadlar, iste'mol xarajatlari va jamg'arma xatti-harakatlaridagi o'zgarishlar tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida ilmiy abstraksiya, analiz va sintez, taqqoslash, iqtisodiy-statistik tahlil, ekspert baholash hamda tizimli yondashuv usullaridan keng foydalanildi.

Maqola doirasida mavjud ilmiy tadqiqotlar, rasmiy statistika ma'lumotlari hamda amaliy iqtisodiy kuzatuvlar asosida inflyatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'sir mexanizmlari o'rganildi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va O'zbekiston iqtisodiyotida kuzatilayotgan jarayonlar qiyosiy tahlil qilinib, narxlar o'sishi sharoitida aholining iste'mol xulq-atvori va daromadlar dinamikasidagi o'zgarishlar baholandi.

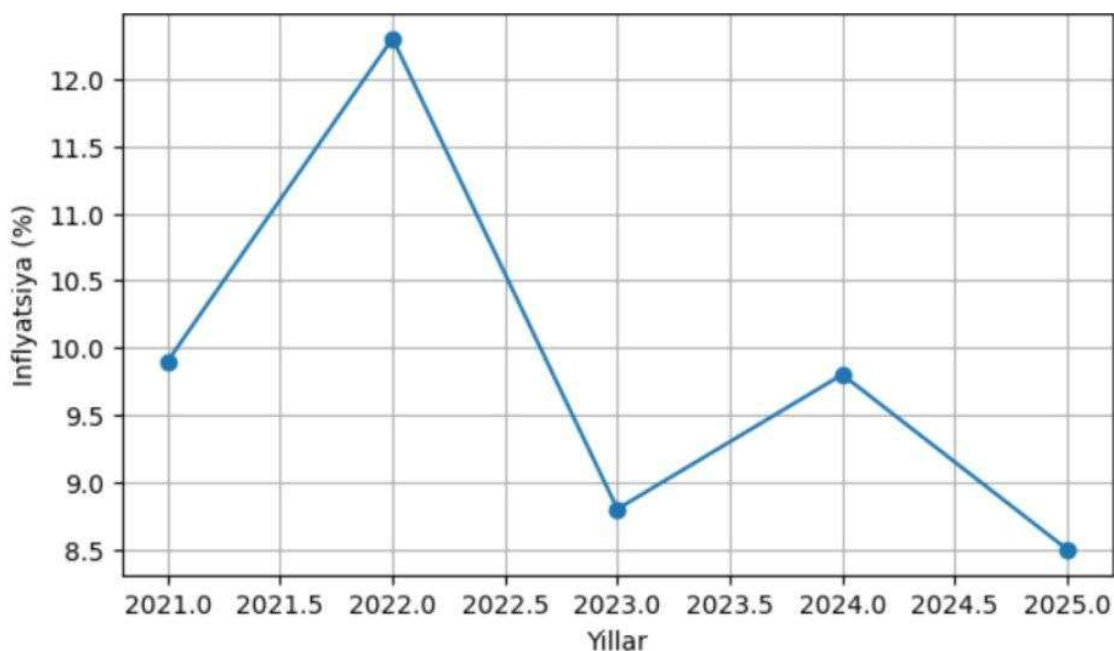
Inflyatsiya jarayonlarini o'rganish metodologiyasi iste'mol narxlari indeksi (CPI), real ish haqi dinamikasi, uy xo'jaliklari xarajatlari tarkibi hamda kambag'allik darajasi kabi ko'rsatkichlar asosida tahlil qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'rsatkichlar orqali narxlar umumiy darajasining o'zgarishi aholining xarid qobiliyati va ijtimoiy farovonligiga qanday ta'sir ko'rsatishi aniqlanadi.

Tadqiqot davomida inflyatsiya sharoitida aholi xatti-harakatlariga ta'sir etuvchi asosiy omillar — oziq-ovqat narxlarining o'sishi, kommunal xizmatlar tariflari, importga bog'liqlik darajasi hamda pul-kredit siyosati o'zgarishlari tahlil qilindi. Natijada, inflyatsiyaning eng sezilarli ta'siri past va o'rta daromadli qatlamlarda namoyon bo'lishi, ularning jamg'arma imkoniyatlari va uzoq muddatli moliyaviy barqarorligi cheklanishi aniqlandi. Quyida inflatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'siri keltirilgan (1-jadval).

1-jadval. O'zbekistonda inflatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'siri

Ko'rsatkich	Inflatsiyaning ta'siri	Natijasi
Aholi daromadlari	Pulning qadrsizlanishi sabab real daromad kamayadi	Xarid qobiliyati pasayadi
Oziq-ovqat narxlari	Kundalik mahsulotlar narxi oshadi	Kam ta'minlangan oilalarga bosim kuchayadi
Kommunal xizmatlar	Elektr, gaz va suv tariflari oshadi	Uy xo'jaliklari xarajatlari ortadi
Jamg'armalar	Pulning real qiymati kamayadi	Aholining tejash imkoniyati qisqaradi
Ish haqi	Narxlar o'sishi ish haqidagi tezlashadi	Real ish haqi pasayadi
Bandlik darajasi	Ishlab chiqarish xarajatlari ortadi	Ishsizlik xavfi kuchayadi
Ijtimoiy himoya	Nafaqa va yordamlarning qiymati kamayadi	Aholining himoyaga ehtiyoji ortadi
Iqtisodiy barqarorlik	Narxlar beqarorligi yuzaga keladi	Investitsion faollik susayadi

Ushbu jadval inflyatsiyaning asosiy iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarga ta'sirini qisqacha ifodalaydi. Unda ko'rinadiki, inflyatsiya aholi daromadlarining real qiymatini kamaytirib, xarid qobiliyatini pasaytiradi. Natijada uy xo'jaliklarining oziq-ovqat va kommunal xizmatlarga sarfi ortadi, jamg'arma qilish imkoniyati esa cheklanadi. Umuman olganda, inflyatsiya iqtisodiyotda beqarorlikni kuchaytirib, investitsion faollikni susaytiradi va aholi turmush darajasining pasayishiga olib keladi.

1-rasm. O'zbekistonda inflatsiya darajasi (2021-2025)

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsion jarayonlar aholi turmush darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, 2022-yilda kuzatilgan yuqori inflyatsiya narxlarning keskin oshishiga sabab bo'ldi. Keyingi yillarda esa pul-kredit siyosati, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va bandlik dasturlari orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash hamda aholi farovonligini oshirish bo'yicha ijobiy natijalar kuzatildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Ushbu ilmiy maqolada inflyatsiya jarayonlarining mohiyati, uning kelib chiqish omillari hamda aholi turmush darajasiga ko'rsatadigan iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirlari tahlil qilindi. O'rganish natijalari shuni ko'rsatadiki, inflyatsiya nafaqat narxlar umumiy darajasining oshishi, balki aholi real daromadlari, iste'mol qobiliyati va jamg'arma imkoniyatlariga bevosita ta'sir etuvchi murakkab makroiqtisodiy jarayon hisoblanadi.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, inflyatsiyaning yuqori darajasi ayniqsa past va o'rta daromadli qatlamlar uchun sezilarli salbiy oqibatlarga olib keladi. Real ish haqi va pensiyalarning qadrsizlanishi, oziq-ovqat va kommunal xizmatlar narxlarining oshishi hamda jamg'armalarning real qiymatining kamayishi aholining turmush darajasini pasaytiradi. Bundan tashqari, inflyatsiya ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi, investitsion faollikning susayishi va ishsizlik xavfining ortishiga ham sabab bo'lib, iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, inflyatsiya jarayonlari ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi, aholining moliyaviy rejalashtirish imkoniyatlarini cheklashi va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka tahdid solishi aniqlandi. Shu bois inflyatsiyani jilovlash va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Ushbu mavzuni o'rganish vaqtida ayrim takliflarni o'rganib chiqdik:

Pul-kredit siyosatini takomillashtirish, ya'ni Markaziy bank tomonidan inflyatsion targetlash mexanizmlarini yanada samarali qo'llash, pul massasini barqaror boshqarish va foiz stavkalari orqali narxlar barqarorligini ta'minlash zarur.

Ishlab chiqarishni rivojlantirish va taklifni oshirish, shuningdek

Ichki ishlab chiqarishni kengaytirish, importga bog'liqlikni kamaytirish va raqobat muhitini kuchaytirish orqali bozorda narxlar bosimini pasaytirish mumkin.

Ijtimoiy himoya tizimini kuchaytirish, bunda kam ta'minlangan oilalar, pensionerlar va talabalar uchun manzilli ijtimoiy yordam dasturlarini kengaytirish, inflyatsiya sharoitida ularning real daromadlarini himoya qilish lozim.

Mehnat bozorini barqarorlashtirish, shuningdek ish haqining inflyatsiyaga mos indeksatsiya qilinishi, bandlik dasturlarining kengaytirilishi va yangi ish o'rinlari yaratish orqali aholi daromadlarini barqarorlashtirish kerak.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish, bunda aholining jamg'arma va investitsiya madaniyatini rivojlantirish, inflyatsiya sharoitida pul mablag'larini samarali boshqarish bo'yicha bilimlarni kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

Narxlar monitoringi va tartibga solish, bunda ayrim strategik mahsulotlar bozorida narxlar o'sishini doimiy monitoring qilish hamda zarur hollarda tartibga solish mexanizmlarini joriy etish tavsiya etiladi.

Yakuniy xulosa qilib aytganda, inflyatsiya mamlakat iqtisodiyotining barcha asosiy sohalariga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab makroiqtisodiy jarayon hisoblanadi. U aholi daromadlarining real qiymatini kamaytirib, xarid qobiliyatini pasaytiradi hamda uy xo'jaliklarining iste'mol va jamg'arma imkoniyatlarini cheklaydi. Inflyatsiya sharoitida oziq-ovqat va kommunal xizmatlar narxlarining oshishi aholining turmush darajasiga kuchli bosim yaratadi. Shu bilan birga, ish haqi o'sishi narxlar o'sishidan ortda qolsa, real ish haqi pasayadi va mehnat bozori barqarorligiga salbiy ta'sir kuchayadi. Natijada bandlik darajasining yomonlashishi va ishsizlik xavfining ortishi kuzatilishi mumkin. Shuningdek, inflyatsiya ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini pasaytirib, aholining davlat yordamiga bo'lgan ehtiyojini oshiradi hamda iqtisodiy barqarorlikni zaiflashtirib, investitsion faollikni susaytiradi.

Umuman olganda, inflyatsiya jarayonlarini samarali boshqarish va uning salbiy oqibatlarini kamaytirish aholi turmush darajasini barqaror saqlash hamda iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Ilmiy Jurnaldagi maqola

1. Keynes, J.M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. <https://www.jstor.org/stable/1882087>
2. Friedman, M. (1968). "The Role of Monetary Policy." American Economic Review, 58(1), 1–17. <https://www.aeaweb.org/aer/top20/58.1.1-17.pdf>
3. Shodmonov, Sh.Sh. (2018). "Inflyatsiya jarayonlari va iqtisodiy barqarorlik." Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali. <https://www.e-ijournal.uz>
4. G'afurov, U.V. (2020). "Inflyatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'siri." Makroiqtisodiy tadqiqotlar jurnali. <https://www.researchgate.net>

Kitoblar

1. G'afurov, U.V. (2020). "Inflyatsiyaning aholi turmush darajasiga ta'siri." Makroiqtisodiy tadqiqotlar jurnali. <https://www.researchgate.net>
2. Mankiw, N. Gregory (2021). Principles of Economics. Cengage Learning. <https://www.cengage.com>
3. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (2010). Economics. McGraw-Hill Education. <https://www.mheducation.com>
4. Shodmonov, Sh.Sh., G'afurov, U.V. (2017). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: "Fan va texnologiya". <https://www.ziynet.uz>

To'plamdagi alohida bo'lim

1. Keynes, J.M. (1937). "Economic Consequences of Changes in Inflation." In: Collected Writings of J.M. Keynes. <https://www.cambridge.org>
2. Friedman, M. (1977). "Inflation and Unemployment." In: Essays on Inflation and Monetary Policy. <https://www.nber.org>
3. Abdurahmonov, Q.X. (2018). "Aholi daromadlari va inflyatsiya." In: O'zbekiston iqtisodiy rivojlanish muammolari. <https://www.tsue.uz>

Konferensiya maqolalar yo'plami

1. "O'zbekistonda inflyatsiya jarayonlarini boshqarish muammolari." Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (2023). <https://conference.uz>
2. "Makroiqtisodiy barqarorlik va aholi turmush darajasi." Xalqaro konferensiya (2022). <https://www.economyconference.org>
3. "Inflation targeting and economic growth in developing countries." International Economic Conference Proceedings (2021). <https://www.imf.org>

Dissertatsiyalar

1. Karimov, A.A. (2021). O'zbekistonda inflyatsiya jarayonlarini tartibga solish yo'llari. PhD dissertatsiya. <https://www.dissertatsiya.uz>
2. Rustamova, D.M. (2020). Aholi turmush darajasiga makroiqtisodiy omillarning ta'siri. PhD dissertatsiya. <https://www.tdiu.uz>
3. Ismoilov, B.B. (2019). Monetar siyosat va inflyatsiya o'zaro bog'liqligi. Doktorlik dissertatsiya. <https://www.tsue.uz>